

Величковська Ю. Ф.,
*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри слов'янської філології та журналістики
Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ ОБРАЗУ ІВАНА МАЗЕПИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ XVIII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТЬ

Лідером серед традиційно суперечливих і неоднозначних образів української літератури варто назвати образ Івана Мазепи, що вперше постав на сторінках літописів Григорія Граб'янки та Самійла Величка. Д. Берегова констатує, що в літературі існує кілька різних підходів до інтерпретації гетьмана [19, с. 23]. З одного боку, він представлений як герой і патріот України, а з іншого – зрадник. Д. Донцов пізніше коментував, що «душа цього чоловіка ... була занадто складна, аби її можна було схопити цілу» [115, с. 17]. Варто погодитися з О. Носовою, що «залежно від того, наскільки твір близький чи, навпаки, віддалений від історичної традиції трактування образу, формується відповідно міф або історія Мазепи» [310, с. 93].

Літописці презентують нам «образ надзвичайно діяльного володаря, котрий весь час перебуває у вирі воен, походів, зустрічей з царем» [211, с. 602]. Його спілкування з іноземними послами розкриває перед нами освіченого, толерантного й мудрого володаря, господаря своєї землі. Феофан Прокопович в історичній драмі «Володимир» також зауважив про мудрість І. Мазепи в завершенні п'ятої дії трагедокомедії. Автор з упевненістю говорить про гетьмана як про величного й гідного керманіча нашої країни. Подібної думки дотримуються й літописці Максим Плиська та Григорій Покас, які, хоч і з канцелярською точністю, все ж роблять акцент на патріотичних рисах І. Мазепи.

З приходом у Європу романтизму в другій половині XVIII – першій половині XIX ст. погляди на Мазепу дещо змінюються й «відбувається посилення міфологічного впливу» [310, с. 93]. Започатковує міфологічний образ гетьмана французький філософ-просвітник Вольтер працею «Історія Карла XII», що згодом реалізується в численних інтерпретаціях і трансформаціях у національній літературі. Відверте звернення до цієї праці простежується в літописі «Історія русів», автор якого наголошує про залучення матеріалів «Історії» Вольтера задля розкриття походження І. Мазепи та відслідковування мотиву зради.

Варто наголосити, що походження гетьмана з позицій просвітницького реалізму презентоване й у «Літописі» Самійла Величка, який робить акцент на його шляхетному корінні. На відміну від свого попередника-літописця автор «Історії русів» вдався до передромантичного розуміння образу гетьмана, що було спровоковано політичною ідеологією московського уряду та його заангажованістю. Він, як і Вольтер, розповідає про любовні походеньки Мазепи при польському дворі, чим створює передромантичний образ «фігаро». Водночас, літописець поступово формує й образ Мазепи-гетьмана, який відзначається героїчною ментальністю та шляхетськими рисами. Прослідковуючи мотиви зради, невідомий автор, спираючись на твір Вольтера, зауважує про образу шляхетської честі гетьмана Петром І. В. Горленко зазначив, що автор літопису описував виступ гетьмана Івана Мазепи проти Петра І з «большою горечью и съ подробностями, очевидно взятими изъ преданій» [88, с. 71].

У занотованому літописцем передромантичному маніфесті І. Мазепи, що був, за версією автора, озвучений гетьманом перед співвітчизниками, вказано, що московські правителі не дотримуються угод Б. Хмельницького з царем, нехтуючи правами й привілеями нашого народу. В. Шевчук наголошує, що ці самі причини можна віднайти й у «Маніфесті» Пилипа Орлика від 4 квітня 1722 р. [442, с. 230–231] та його діаріуші. Зображений в передромантичному світлі виступ очільника нашої держави набув лицарських рис з елементами жертвності. Його образ асоціюється з біблійним образом пророка Мойсея, який прагне вивести свій народ з віковичного рабства. Найвиразніше тлумачення біблійної символічності образу Мазепи притаманне щоденникам Пилипа Орлика та Павла Апостола. Біблійні елементи простежуються й у художньому діалозі Семена Дівовича «Розмова Великоросії з Малоросією», в котрому Малоросія підкреслює, що весь тягар визволення українців Мазепа поклав лише на свої плечі. Подібні зауваження висловлює і Т. Шевченко в поемах «Іржавець» і «Великий льох», вірші «Чернець». Прагнучи віднайти корені помилок національного державотворення, поет вказує на причину поразки І. Мазепи під Полтавою – відсутність злагоди між гетьманом і очоленим його супротивником Палієм козацтвом: *«Ой пождали б, якби були / Одностайне стали / Та з фастівським полковником / Гетьмана єдали»* [436, с. 359]; невідома підтримка українців московської політики: *«Що цареві московському / Коня напоїла – / В Батурині, як він їхав / В Москву із Полтави»* [436, с. 255]. Варто погодитися з О. Данильченко, що автор «не акцентує на розправі І. Мазепи над С. Палієм, адже для нього вони обидва були представниками різних напрямів несамотійницької політики України»

[104, с. 50]. Шевченко не вдається у подробиці з'ясування конфліктної ситуації між гетьманом і царем в Україні перед Полтавською битвою. Не розкриває образ Мазепи як історичної особи, не робить можновладця об'єктом звеличення. Водночас поет усвідомлював особливу роль гетьмана в національно-визвольній нашій історії. Він поважав його державотворчі зусилля та радикальний антиколоніальний виступ. Із зізнань Георгія Андрузького, що стосувалися слідства над Кирило-Методіївськими братчиками, з'ясувалося, що Т. Шевченко ставив Мазепу на перше місце з-поміж усіх українських гетьманів, враховуючи їх антиколоніальний світогляд і зусилля. У поемі «Іржавець» образ козацького очільника набуває символічного значення, архетипного образу національного провідника. Образ-символ не лише презентує, але й конкретизує проблему непокори українців у протистоянні московській колоніальній політиці у XVIII – першій половині XIX століть.

Отже, можемо спостерігати, що національна література XVIII ст. з канцелярською точністю згадує лише про факт переходу І. Мазепи на політичний бік Карла XII, відзначаючись відсутністю коментарів у бік цього рішення. Аналіз причин переходу відслідковується в творах кінця XVIII – першої половини XIX ст., у котрих присутній відвертий наголос на лицарських чеснотах гетьмана, як правомірного захисника України.

Список використаних джерел:

1. Берегова Д. Образ гетьмана Мазепи в українській та світовій літературі: типологічні паралелі. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Філологічні науки*. 2015. № 2. С. 20–23.
2. Горленко В. Изъ истории южно-русскаго общества начала XIX века. *Киевская старина*. Київ, 1893. Т. LX. № 1. С. 41–76.
3. Данильченко О. Архетипи героя та антигероя у творчості Тараса Шевченка. *Шевченкознавчі студії* : збірник наукових праць Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. 2014. Вип. 17. С. 41–51.
4. Донцов Д. І. Мазепа і мазепинство. Черкаси : Освіта, 1918. 17 с.
5. Корпанюк М. Слово. Хрест. Шабля (Українське монастирсько-церковне, світське крайове літописання XVI–XVIII ст., компіляції козацького літописання XVIII ст. як історико-літературне явище). Київ : Смолоскип, 2005. 904 с.
6. Носова О. Трансформація традиційного історичного образу в українській прозі 20-30-х років XX ст. *Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту)*. 2012. Вип. 13. С. 91–99.

7. Шевченко Т. Г. Кобзар / вступ. ст. О. Гончара ; приміт. Л. Кодацької. Київ : Дніпро, 1985. 640 с.
8. Шевчук В. Просвічений володар. Іван Мазепа як будівничий Козацької держави і як літературний герой. Київ : Либідь, 2006. 462 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-272-5-41>

Волик Н. Ю.,

магістрантка факультету іноземної філології

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Науковий керівник: Бубенок О. Б.,

доктор історичних наук, професор

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ВТІЛЕННЯ «ДУШІ» МО ЯНЯ У ЙОГО ТВОРЧОМУ СТИЛІ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ «ПРОЗОРА ЧЕРВОНА РЕДИСКА» ТА «ГЕНІЙ»)

Китайський письменник Гуань Мос (管谟业) – відомий як Мо Янь – лауреат Нобелівської премії з літератури 2012 року. На даний момент його творчості автор вирізняється з-поміж інших митців своїм унікальним індивідуальним стилем, який виник під впливом західного магічного реалізму Г. Г. Маркеса, Ф. Кафки, В. Фолкнера та має назву «галюцинаторний (галюциногенний) реалізм». Це своєрідна «субтечія» сюрреалізму, якій притаманне звернення до світу снів та реалістичний опис того, що там відбувається. [2] “...who with hallucinatory realism merges folk tales, history and the contemporary” – «той, хто поєднує галюциногенний реалізм із народними казками, історією та сучасністю» – такою була мотивація нагородження Мо Яня. Зараз можна сказати, що його роботи – це «суміш китайської культурної традиції, китайського менталітету та західної літературної думки». [4]

Мо Янь, один із найвидатніших сучасних письменників Китаю, що набув популярності вже в середині 1980-х років. Очевидно, що становленню Мо Яня як письменника щось передувало, а для того, щоб це зрозуміти, необхідно звернути увагу на його ранню творчість. Повість «Прозора червона редиска» («透明的红萝卜»), опублікована у 1985 році, зіграла ключову роль у формуванні особистості письменника. Не випадково твір і сьогодні визнається знаковим, а його